

із основами інформатики (ОІ) і обчислювальної техніки (ОТ), літератури, клінічних дисциплін; можливість організації проектної діяльності студентів по створенню навчальних програм під керівництвом викладачів інформатики; необхідність звертати величезну увагу на логіку подачі навчального матеріалу позитивним чином позначається на рівні знань студентів; поліпшуються взаємовідносини викладача з студентами захопленими ПК. [9, с. 40]

Таким чином, можна стверджувати, що застосування інформаційних технологій у навчанні досить ефективно. Використання інформаційних технологій гарантує зростання якісної успішності, підвищення міцності знань, підвищення загальної ефективності та інтересу студентів до усіх дисциплін.

Список використаних джерел:

1. Гончарова Є. Компанія Білла Гейтса збирається відкрити представництво у Воронежі / Є. Гончарова. - (<http://www.mkommunar.ru/? Lev1 = 14 & id = 12239>)
2. Боголюбов В.І. Інноваційні технології у педагогіці. / В.І. Боголюбов // Шкільні технології. - 2005. - № 1.
3. Дахін О.М. Освітні технології: сутність, класифікація, ефективність / О.М. Дахін / Шкільні технології. - 2007. - № 2.
4. Захарова І.Г. Інформаційні технології в освіті / І.Г. Захарова. - М.: Академія, 2007.
5. Інтернет в гуманітарній освіті / [Під ред. Полат Е. С.]. - М.: Владос, 2001. - 272с. - 169с.
6. Крилова Н.Б. Проектні (продуктивні) методи проти класно-урочної організації освіти / Н.Б. Крилова // Шкільні технології. - 2004. - № 5.
7. Куркін Є.Б. Технологізація освіти - вимога часу / Є.Б. Куркін // Шкільні технології. - 2007. - № 1. - С.23-33.
8. Манцівода А.В. Досягнення в Інтернеті і майбутнє інформаційного середовища російської освіти / О.В. Манцівода, А.А. Малих // Інформаційні технології. - 2008. - № 1.
9. Методичні рекомендації з використання інформаційно-комунікаційних технологій у циклі соціально-економічних дисциплін у загальноосвітній школі. - Перм, приспів. 2004 с.14
10. <https://studfiles.net>

УДК 378.093.2:[61:005.336.2]

Л. О. Яковишена, Вінниця, Україна / Yakovoshena Lyudmila, Vinnytsia, Ukraine

**ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ МОЛОДШИХ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ ЯК ПСИХОЛОГО –
ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

Анотація. У статті розглянуто деякі підходи дослідників до визначення поняття «професійна компетентність» та «фахова компетентність», також проаналізовано поняття «фах», «спеціальність», «професія», які є близькими за змістом. Зміст поняття «фахова компетентність» та визначення фахової компетентності медиків різними науковцями автор представив у таблицях. На основі розглянутих понять з'ясовано, що саме сформована у процесі навчання фахова компетентність майбутнього молодшого медичного спеціаліста є початковим базисом, який забезпечує його ефективну діяльність на робочому місці.

Ключові слова. Фахова компетентність, професійна компетентність, молодший медичний спеціаліст, медичний коледж.

Resume. The analysis of recent researches and publications in the writings of scientists testifies to the importance of studying the problem of forming the professional competence of a junior medical specialist. In the article some approaches of researchers to definition of «professional competence» is considered on the basis of which the lack of unity of thoughts concerning definition of these concepts was revealed. Also, the author analyzed the concepts of «specialty», «profession», which are close in content and pointed out four types of professional competence, based on domestic teachers A.Markova and E.Zeer and presented the components of general professional competence offered by these same scientists. It was found that the problem of professional competence was developed in pedagogical and psychological studies from different positions.

From the interpretation of «professional competence» by various scholars, the author of the article pointed out that «professional competence» is somewhat narrower concept, that is, it acts as one of the structural units of professional competence. The analysis of different approaches to the definition of «professional competence» allowed to distinguish four main professional qualities of a junior medical specialist, which influence the effectiveness of the activity and the success of its mastery. The author presented the content of the concept of «professional competence» and the determination of the professional competence of physicians by different scientists in the tables. On the basis of the considered concepts, the author finds out that the professional competence of the future junior medical specialist

formed in the process of training is an initial basis, which ensures its effective work in the workplace, but requires the development of competence throughout all professional activities.

Key words: Professional competence, junior medical specialist, medical college.

Постановка проблеми. Система медичної освіти була і залишається однією з провідних у життєдіяльності суспільства. Медична наука стрімко розвивається, у повсякденну медичну практику входять сучасні лікувально – профілактичні та діагностичні методики допомоги населенню, оновлюються та вдосконалюються медичні технології, значно підвищується роль та значення діяльності медичних фахівців, в тому числі і молодших медичних працівників. У XXI столітті, у зв'язку з розвитком теорії і практики особистісно – орієнтованого навчання, набуття компетентностей є запорукою успішної професійної діяльності майбутнього спеціаліста. Від набутих знань і умінь кожного з них, їхньої професійної компетентності, залежить робота і функціонування лікувального закладу, а отже і життя та здоров'я усієї нації. У «Концепції розвитку вищої медичної освіти» зазначається, що розвиток та реформування національної системи охорони здоров'я потребують підготовки нового покоління висококваліфікованих медичних працівників, впровадження інноваційної діяльності в ринкових умовах [9]. Тому таким важливим є формування фахової компетентності майбутніх молодших медичних спеціалістів ще під час їхнього навчання у медичному коледжі.

Мета статті проаналізувати зміст понять «професійна компетентність» та «фахова компетентність», виявити спільні та відмінні ознаки. Обґрунтувати суть поняття «фахова компетентність майбутніх молодших медичних спеціалістів».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виокремлення конкретних компонентів у структурі професійної компетентності фахівця представлено у працях І. Зимньої, В. Єршова, А. Маркової, В. Лугового, А. Хуторського, Е.Зеєра, Г.Ібрагімова. Серед зарубіжних дослідників структура професійної компетентності відображається у дослідженнях: А. Стуф, Р.Мартенса, У.Клемент, Р.Арнольда, М.Кунцман, Б.Хене, С.Тіман, С.Адам, Г.Влугменштейн, Г.Шмидт, Б.Менсфілд. Фахову компетентність медичної сестри у своїй науковій праці розглядає З.Шарлович; сукупність ключових компетенцій сестринських маніпуляцій С.Бухальська; якість особистості, що володіє інформаційними уміньми Л.Манюк, Б.Шевель, В. Нагайчук; особистісний компонент професіоналізму і система знань, що дозволяють продуктивно виконувати професійну діяльність О.Маркович, І.Радзієвська, І.Губенко, К.Хоменко.

Виклад основного матеріалу. З'ясуємо суть поняття «професійна компетентність» та «фахова компетентність». Аналізуючи психолого-педагогічну літературу можна зробити висновки, що здебільшого науковці у своїх дослідженнях оперують поняттям «професійна компетентність», а термін «фахова компетентність» є мало дослідженим. Ми спробували проаналізувати поняття «фах», «спеціальність», «професія», які є близькими за змістом.

Термін «фах» в українській мові зустрічається, як один з варіантів значень понять «професія», «спеціальність». У тлумачному словнику української мови поняття «фах» розглядається: 1. Вид заняття, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним засобом до існування; професія. Тобто це може бути вид занять, який є основним засобом до існування. 2. Основна «професія», «спеціальність», «кваліфікація», «справа», «заняття, в якому хтось виявляє велике вміння, майстерність, хист» [12, с. 650]. У словнику синонімів української мови поняття «фах» трактується, як рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань та навичок і є джерелом існування людини, професія, спеціальність; ремесло; кваліфікація (певний рівень, набутий спеціальною підготовкою). [15, с. 650].

У словнику іншомовних слів, «спеціальність» трактується як «галузь виробництва, науки, техніки, мистецтва» або «сфера чий-небудь діяльності, роботи або навчання», а також як «фах», «професія» [17, с. 852]. Термін «фахівець» [12, с. 650] трактується, як той, хто: «досконало володіє якимось фахом»; «має високу кваліфікацію»; «має глибокі знання з певної галузі»; «зробив якесь заняття своєю професією».

Здійснений аналіз психолого-педагогічних джерел засвідчив відсутність єдності думок щодо визначення поняття «професійна компетентність», «фахова компетентність». Так польський науковець В.Фурманек вважає людину компетентною, якщо вона підготовлена до певних видів діяльності [20, с. 14], а професійно компетентною – з відповідною професійною підготовкою [21]. Вітчизняна дослідниця С.Сисоєва зауважує, що сучасне суспільство розглядає фахівця не лише як особистість, яка володіє знаннями, уміньми і навичками у професійній сфері, але й як особистість здатну ефективно діяти у складних, нестандартних ситуаціях, самостійно приймати рішення, вміти спілкуватися з людьми, толерантно ставитись до оточуючих, володіти різноманітними технологіями, методами і засобами професійно-творчого розвитку та саморозвитку, уміньми навчатися впродовж життя. [15]. Досить детальне визначення професійної компетентності фахівця представлено у праці В.Андрущенко, де дане поняття розглядається як складне утворення, основним елементом якого є професійні знання, що логічно й системно представляють інформацію про навколишній і внутрішній світ людини; професійні уміньми як психічні утворення, що полягають у засвоєнні людиною способів і

технік професійної діяльності; професійні навички – дії, що сформовані в процесі повторення певних операцій і доведені до автоматизму; професійні позиції як сукупності сформованих установок і орієнтацій, відношення та оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також домагань, які визначають характер професійної діяльності і поведінки фахівця; індивідуально-психологічні особливості фахівця – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль професійної діяльності, поведінки і виявляються у професійних якостях особистості; внутрішні збудники, які обумовлюють потребу фахівця в постійному саморозвитку, творчості та самовдосконаленні [1, с.25].

Г. Лежніна [11] розглядає професійну компетентність фахівця як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії, М. Філоненко, як інтегровану особистісну якість, що має систему ключових компетенцій, які дають змогу фахівцеві ефективно здійснювати свою діяльність, самоудосконалюватися [18, с. 96]. У розумінні О. Крюкової професійна компетентність є реалізацією функцій [10], Л. Мітіна під професійною компетенцією розуміє систему знань, умінь і навичок, та способів їх реалізації у професійній діяльності [14]; А. Деркач погоджується з попередньою дослідницею і доповнює таке розуміння цього поняття постійним поширенням професійних знань та умінь особистості [4].

Так, у праці А. Хуторського [19] професійні компетентності – це здатність особистості розв'язувати завдання, які виникають перед нею у процесі професійної кар'єри і не залежать від спеціальності. Класифікація А.Хуторського орієнтована на індивідуальний та професійний розвиток особистості. Він звертає увагу на потребу розвитку соціально-групової компетентності, оскільки майбутня професійна діяльність особистості передбачає взаємовідносини у групі та потребує вміння швидко реагувати у команді. Інший науковець Г.Ібрагімов виділяє наступні професійні компетентності: 1) здатність до системного мислення; 2) здатність до самостійних дій; 3) готовність проявляти відповідальність за виконану роботу;

4) здатність самостійно і ефективно розв'язувати проблеми професійного напрямку; 5) готовність до взаємодії і співробітництва з колегами; 6) готовність до постійного професійного зростання, потреби нових знань; 7) стійка спрямованість до самовдосконалення, до творчої самореалізації; 8) готовність вести здоровий спосіб життя [7].

А. Маркова розрізняє поняття *професійна освіта* і *професійне навчання*. Професійна освіта розглядається як система педагогічних впливів на людину з боку суспільства, яка спрямована на формування необхідних для даного фаху знань, умінь, якостей особистості. Професійна освіта це сприяння людині в процесі здобування нею фаху. У зв'язку з цим, професійну освіту розуміють як результат оволодіння професією і відповідною кваліфікацією, отримання наукових знань, умінь і навичок, особистісних особливостей. Професійна освіта це цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення які навчаються певних професійних рівнів. Професійна освіта будь-якого рівня має забезпечувати здобуття професії відповідної кваліфікації. Головною метою професійного навчання, на думку А.Маркової, є формування особистості фахівця, яка ефективно здійснює професійну діяльність та реалізується у роботі.

До того моменту, коли молода людина потрапляє в сферу професійної діяльності, вона досить тривалий час (близько, 9-11 років) отримує загальну освіту, яка і в цьому відношенні не повинна бути самометою; вона, на думку багатьох педагогів, має стати певною сходинкою формування майбутнього *професіоналізму* - хорошого володіння своєю професією або *професійної компетентності* [8].

Вітчизняні педагоги А. Маркова [13] та Е.Зеєр [5] зазначають наступні види професійної компетентності: 1) *спеціальна (фахова) компетентність*, яка виявляється у здійсненні власне професійної діяльності на досить високому рівні, а також у можливості проектувати свій подальший професійний розвиток; 2) *соціальна компетентність*, що представлена спільною професійною діяльністю, співпрацею та прийнятими в певній професії прийомами професійного спілкування, соціальною відповідальністю за результати своєї праці; 3) *особистісна компетентність*, яка обумовлена рівнем володіння способами особистісного самовираження та саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості; 4) *індивідуальна компетентність*, яка дає уявлення про способи самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, здатність до професійно-особистісного росту, самоорганізації та самореабілітації. Перераховані вище компетентності, на думку науковця, визначають зрілість людини у професійній діяльності.

Таким чином, з наведених вище тлумачень «професійної компетентності» різними науковцями виділяємо, що «фахова компетентність» є дещо вузьким поняттям, тобто виступає однією з структурних одиниць професійної компетентності. Л. Щербатюк та С.Щербатюк у своїх дослідженнях тлумачать фахову компетентність спеціаліста, як деяку сукупність знань, умінь і навичок з фундаментальних, спеціально-професійних дисциплін, керуючись якими він здатен виконувати свої професійні обов'язки [2]. Б. Шевель розглядає фахову компетентність, як єдність знань, умінь і навичок особистості діяти в різних ситуаціях, які виникають у процесі фахової підготовки та професійної діяльності, та здатності вирішувати професійні завдання [9]. Цікавим є трактування фахової компетентності Л.Волошко, яка зазначає, що «фахова компетентність – це особливий тип організації спеціальних знань, умінь і навичок фахівця, що забезпечує йому можливість

приймати ефективні рішення в процесі професійної діяльності. Фахова компетентність віддзеркалює сутність спеціальності, яку опановує студент, тому може бути схарактеризована як концептуальна основа підготовки фахівця. Вона відображає рівень сформованості професійних знань, умінь і навичок, його професійну ерудицію, що дозволяють успішно вирішувати три класи задач професійної діяльності: стереотипні, діагностичні та евристичні, що передбачені нормативно-правовими документами вищої школи»[3]. Варто погодитись з Ю.Зінковським, який визначає фахову компетентність, як складову професійної компетентності. На його думку професійна компетентність включає загальнопрофесійний та вузькопрофесійний компоненти. Загальнопрофесійна складова включає в себе професійні вміння та навички, знання; в той час як вузькопрофесійна складається з компонентів, якими визначається та чи інша спеціальність: основи тієї чи іншої дисципліни, техніка, що використовується під час виконання практичних або дослідних робіт. Тобто, вузькопрофесійна компетентність – це фахова компетентність [6]. Зміст поняття «фахова компетентність» представлено у таблиці.

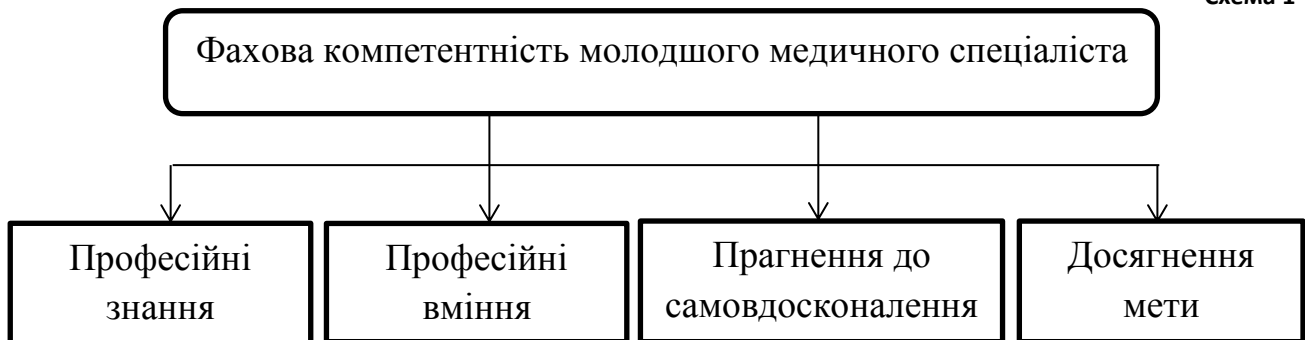
Таблиця 1

Зміст поняття «фахова компетентність

Поняття «фахова компетентність»	Автор
Системна властивість особистості фахівця, що проявляється в володінні фаховими компетенціями (компетентностями), в умінні користуватися набутими знаннями та вміннями у професійній діяльності, здатності досягати значних результатів в організації професійної діяльності.	К.Бондарева
Сукупність знань, умінь, здібностей і готовності особистості діяти у складній ситуації й вирішувати фахові завдання з високим рівнем невизначеності.	В. Гринько
Інтегральна професійно особистісна характеристика фахівця, до якої належить теоретична та практична готовність виконувати професійні функції.	І.Дроздова
Інтегральне фахове утворення особистості, яке включає сукупність певних компонентів, необхідних для успішного здійснення своєї фахової діяльності .	Енциклопедія освіти
Здатність творчо вирішувати виробничі проблеми, кваліфіковано виконувати усі види фахової діяльності; вміння знаходити і реалізовувати ефективні шляхи вирішення виробничих завдань, здібності до саморозвитку й самоосвіти, володіння високим рівнем мотивації та прагнення до підвищення рівня власної фахової компетентності.	Н. Іполітова
Здатність до діяльності, ґрунтуючись на знаннях і вміннях, відповідно вимогам суспільства та ціннісним орієнтаціям.	Г.Коджаспирова В.Нагайчук
Характеристика фахівця, який є суб'єктом професійної діяльності, яка містить професійні й управлінські знання, фахові вміння та навички, а також особистісно-професійні якості.	В.Копетчук
Підготовленість у межах певної спеціальності до виконання трудової діяльності за конкретною спеціалізацією.	Е.Луговська
Фахові знання персоналу організації, необхідні для вирішення соціальних проблем у межах цілей поставлених перед нею.	В.Кудрявцев
Важлива характеристика теоретичної та практичної підготовки фахівця до фахової діяльності; здатність фахівця кваліфіковано здійснювати свою фахову діяльність згідно з посадовими компетенціями .	А.Новиков
Визначається базовими знаннями та вміннями, ціннісними орієнтирами фахівця, мотивами його діяльності, розумінням себе самого у світі і світу навколо себе, стилем стосунків з людьми, загальною культурою, здатністю до розвитку творчого потенціалу.	Н.Кононец
Здатність фахівця кваліфіковано здійснювати свою фахову діяльність згідно з посадовими компетенціями.	
Важлива характеристика практичної та теоретичної підготовленості фахівця до здійснення фахової діяльності	Б.Шевель
Володіння людиною певним набором спеціальних компетентностей, що дозволяють людині використовувати свій потенціал, здійснювати складні види діяльності, оперативно й успішно адаптуватися у професійному середовищі, включаючи ціннісне відношення до професійної ситуації, у рамках якої він діє.	Е. Гринченко

Аналіз різних підходів до означення поняття «фахова компетентність» дозволив виділити чотири основних професійно важливих якостей молодшого медичного спеціаліста, які впливають на ефективність діяльності та успішність її оволодіння.

Схема 1

Розглядаючи основні напрямки реформування охорони здоров'я в сучасних умовах розвитку медичної науки і практики, виникла необхідність підвищення рівня підготовки молодших медичних спеціалістів шляхом впровадження нових технологій в охорону здоров'я. Такі фахівці потрібні не лише в якості добросовісного виконавця професійних обов'язків з високим рівнем сформованості фахових знань, умінь і навичок, а й такого, який має творчий підхід, життєві цінності, вміє враховувати психологічні особливості пацієнтів та колег, з високою адаптивністю і здатністю до самовдосконалення та саморозвитку.

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців багато вчених пов'язують з реалізацією міжпредметних зв'язків, що забезпечують професійну спрямованість навчання Л. Борисюк, М. Демянчук, О.Дубасенюк, Н.Стучинська. Проблемою професійної спрямованості у процесі вивчення природничих дисциплін у середніх професійних навчальних закладах в різний час займалися В. Макаренко, Я. Бродський, В. Копетчук, А. Волошенко.

Таблиця 2

Визначення фахової компетентності медичних працівників

Автор	Визначення
В.Макаренко	Інтегральна система компетентностей, які сприяють раціональній реалізації фахового потенціалу майбутніх лікарів.
З.Шарлович	Інтегративно-змістова, комплексно-структурована характеристика, яка поєднує сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, переконань, настанов та особистісних характеристик фахівця, керуючись якими він визначає цілі професійної діяльності і здатний виконувати обов'язки відповідно до освітньої кваліфікаційної характеристики.
І.Радзівська	Усі знання, уміння та навички, що придбані нею у процесі теоретичного навчання та практичної діяльності: «знання» – формуються на етапі теоретичного навчання, те, що студент знає і пам'ятає; «уміння» – формуються у процесі вивчення фахових дисциплін, те, що студент може, при необхідності, виконати; «навички» – формуються під час практичного навчання, це добре відпрацьовані і доведені до автоматизму уміння, для медичної сестри це – виконання медсестринських маніпуляцій.

На нашу думку, саме сформована у процесі навчання фахова компетентність майбутнього молодшого медичного спеціаліста є початковим базисом, який забезпечує його ефективну діяльність на робочому місці, проте вимагає розвитку компетентності впродовж усієї професійної діяльності.

У своєму подальшому дослідженні будемо розглядати поняття «фахова компетентність майбутнього молодшого медичного спеціаліста» як здатність у своїй професійній діяльності розуміти та аналізувати характер професійних проблем, використовувати знання, вміння і навички отримані в навчальному закладі та бути готовим до постійного саморозвитку і самовдосконалення, інтегрувати ці знання за допомогою клінічного мислення, та передавати їх у процесі комунікації з пацієнтом та колегами, приймати правильні рішення, реалізовувати їх і нести за них відповідальність, згідно етичних принципів, володіти методами самоконтролю, уміти злагоджено і ефективно працювати у колективі, реалізовувати власний потенціал, для формування і розвитку своєї фахової компетентності.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5-9.
2. Беннер, П. От новичка к профессионалу [Текст] / П. Беннер. - М. : ВУНМЦ, 1998.-206 с.

3. Волошко Л.Б. Професійна компетентність студентів як предмет психолого-педагогічного аналізу /Л. Б. Волошко // Наука і сучасність : [зб. наук. пр. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. –Т. 48. – С. 22–32.
4. Деркач А. А. Взаимосвязь структурных компонентов состояния психической готовности студентов к педагогической деятельности / А. А. Деркач // Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся [под ред. А. Бодалева, В. Ляудис]. – М., 1980. – 25 с.
5. Зеер Э.Ф. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э.Ф. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 4. – С.23-30.
6. Зінковський Ю. Компетентісний підхід під час підготовки фахівців у вищих технічних навчальних закладах / Ю. Зінковський, Г. Мірських // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – 2008. – № 31. – С. 14–21.
7. Ибрагимов, Г. И. Критерии оценки качества подготовки специалистов среднего звена [Текст] / Г. И. Ибрагимов // Специалист. - 2004. - № 5. - С. 32-35.
8. Ельбрехт О. Компетентісний підхід як методологічна основа формування змісту професійної підготовки менеджерів / О. Ельбрехт // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб.наук. пр. / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Вип. LVIII. – Ч. III. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – 266 с. – С. 54–63.
8. Концепція розвитку вищої медичної освіти. – Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Академії медичних наук України від 12.09.2008 р. № 522/51.
9. Концепція розвитку вищої медичної освіти. – Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Академії медичних наук України від 12.09.2008 р. № 522/51.
10. Крюкова Е. А. Теоретические основы проектирования и применения личностно-развивающихся педагогических средств: дисс. ... д-ра. пед. наук: 13.00.02 / Елена Александровна Крюкова. – Волгоград, 2000. – 180 с.
11. Лежнина Г. В. Профессиональная компетентность в образовательном процессе медицинского училища / Г. В. Лежнина // Среднее профессиональное образование. – 2007. – № 10. – С. 28–29.
12. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. : 200000 сл. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконті, 2006. – Т. 3 : П–Я. – 862 с.
13. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : МГФ “Знание”, 1996. – 308 с.
14. Митина Л. М. Профессиональная деятельность и здоровье педагога: учебн. пособие / Л. М. Митина, Г. В. Митин, О. А. Анисимова. – М.: ИЦ «Академия», 2005. – 368 с.
15. Полюга, Л. М. Словник синонімів української мови [Текст] / Л.М.Полюга. - К. : Довіра, 2001. - 477 с.
16. Сисоєва С. О. Формування психолого-педагогічної компетентності студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю / С. О. Сисоєва // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції : зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф. 22-24 квітня 2009 р., Київ – Житомир / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – К. : КІМ, 2009. – С. 35–37.
17. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 776 с.
18. Філоненко М. Психологія особистісного становлення майбутнього лікаря : монографія / Мирослава Філоненко. – Київ: Центр учбової літератури, 2015. – 334 с.
19. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской: Доклад на отделении философии образования и теоретической педагогики РАО 23 апреля 2002 г.
20. Furmanek W. Kompetencje – próba określenia pojęcia / W. Furmanek // Edukacja Ogólnotechniczna. – 1997. – nr. 7. – S. 12–18.
21. Furmanek W. Kompetencje ogólnotechniczne w edukacji wszechszkolnej / W. Furmanek // Edukacja Ogólnotechniczna nauczycieli klas I–III / red. K. Kraszewski. – Rzeszów-Kraków: Wyd. Oświatowe, 1998. – S. 7–21.